

Rozdział IX

Parafia w II Rzeczypospolitej

Jedną z pierwszych osób, które powróciły do Ryboł z *bieżeństwa* był o. Kirył Zajc. We wrześniu 1918 r. był on mianowany proboszczem parafii Puchły z prawem administrowania parafiami: Ryboły i Kożany. Ojciec Kirył zamieszkał jednak w Rybołach w domu parafialnym, który musiał dzielić z grupą bezdomnych bieżeńców. Sytuacja materialna proboszcza i parafian była bardzo trudna. Przywiezione przez niektórych oszczędności w papierowej walucie rosyjskiej nie przedstawiały żadnej wartości, zamieniając się w dziecięce zabawki. Za udzielane posługi religijne duchowny najczęściej otrzymywał chleb, który często rozdawał potrzebującym parafianom. Nie mniej ważny był chleb duchowy. Jak zauważył w swej Kronice późniejszy proboszcz o. Mikołaj Krukowski: *Прихожане, возвратившиеся из России были заражены влияниями безбожия (преимущественно мужская часть)*. Ojciec Kirył w swych doskonałych kazaniach surowo piętnował idee komunistycznego bezbożnictwa. Utwierdzał także parafian w potrzebie wytrwałej pracy przy odbudowie domów i odnawianiu gospodarstw¹. Duchowe wsparcie pomogło im przetrwać trudne *pobieżańskie* lata.

W 1921 r. w skład parafii Ryboły wchodziły następujące miejscowości: Ryboły, Wojszki, Pawły, Kaniuki, Płoski, Rzepniki, Kożany,

Czerewki, Pańki, Dorozki, Złotniki, Baranki, Tryczówka, Zajączki, majątek Złotniki, Zawyki, ferma Zawyki, majątek Końcowizna². Nowy zasięg terytorialny parafii był tworem sztucznym, ukształtowanym przez politykę wyznaniową państwa polskiego. Władze maksymalnie redukowały liczbę parafii, przekształcając większość cerkwi w filie nieetatowe. Klucze do tych świątyń przechowywane były w siedzibie Starostwa, a odprawianie w nich nabożeństw bez zezwolenia starosty powiatowego groziło konsekwencjami karnymi. W takiej sytuacji znalazła się nieetatowa filia w Kożanach, którą przyłączono do Ryboł. Sąsiadującą z Kożanami parafię w Surażu również zlikwidowano. Tamtejszą cerkiew władze polskie uznały za zbędną. W 1926 roku dokonano jej rozbiórki. Wykorzystując takową sytuację, filialną cerkiew parafii suraskiej w Zawykach przejął Kościół rzymskokatolicki.

Praca duszpasterska w rozległej rybołowsko-kożańsko-suraskiej parafii była bardzo trudna. Najdalsze miejscowości — Suraż, Zawyki i Końcowizna — były oddalone od Ryboł o ponad 20 km. Przy ograniczonych możliwościach komunikacyjnych utrudniało to wiernym kontakt z parafią i duchowieństwem. W latach 1921-1924, kiedy po powrocie z *bieżeństwa* wśród prawosławnych Białorusinów odnotowano dużą liczbę urodzeń i zgonów, na barki jednego duchownego rybołowskiego spadł ogrom pracy. Ojciec Kirył Zajc, a potem jego następcy, byli w tym dziele prawdziwymi *podwiźnikami*.

Władze administracyjne miały dodatkowo pretensje do duchownych o nieuregulowany status obywatelski. Zgodnie z rozporządzeniem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z czerwca 1920 r. duchowieństwo prawosławne w trybie pilnym winno było uzyskać zaświadczenia o otrzymaniu obywatelstwa polskiego. W odróżnieniu od zwykłych obywateli byli bowiem przez władze uważani za przedstawicieli nieistniejącego imperium rosyjskiego. Wydawanie zaświadczeń o obywatelstwie dla duchownych było procesem bardzo żmudnym. Ojciec Andrzej Turowski, w latach 1922-1925 proboszcz parafii Ryboły, zaświadczenie o obywatelstwie otrzymał dopiero w 1924 r.³ Jego poprzednik, o. Wiktor Ralcewicz, najwidoczniej z powodu braku takowego zaświadczenia, musiał z nakazu władz opuścić parafię rybołowską⁴.

12. Duchowieństwo na święcie w Rybołach w końcu lat 20. Stoją od lewej: o. Joakim Leszczyński z Ryboł, o. Paweł Fiedorowicz z Rajska, o. Łukasz Plutowicz (cerkiew św. Mikołaja w Bielsku), o. Grzegorz Stalbow-ski, o. Witalis Strokowski z Narwi, o. Bazyli Kosty-cewicz z Bielska, o. Andrzej Kadłubowski z Zabłudowa, o. Andrzej Rutkowski z Trze-ścianki

Ciosem wymierzonym w byt materialny parafii rybołowskiej było odebranie ziemi. Przed I wojną światową parafia posiadała 90,87 *diesiatin* (99, 28 ha) gruntów. Wynika to z danych *Klirowych Wiedomosti* oraz najbardziej wartościowego źródła jakim jest mapa z 1869 r., sporządzona przez Komisję Lustracyjną w Grodnie⁵. Uprawa oraz аренда ziemi stanowiły podstawowe źródło utrzymania kleru. Na mocy decyzji Wojewody Białostockiego z 1 kwietnia 1921 r. 57 *diesiatin* gruntów cerkiewnych zabrano na skarb państwa. Były to przeważnie obszary leśne lub nadające się do zalesienia i dlatego trafiły w gestię Nadleśnictwa Bielsk Podlaski Dyrekcji Lasów Państwowych w Siedlcach. Parafii pozostawiono 36 *diesiatin* 50 sążni. Grunta te były oficjalnie przekazane parafii dopiero 1 kwietnia 1926 r. Protokół zdawczo-odbiorczy

podpisał z jednej strony kontroler majątków państwowych obwodu wołkowycyckiego Szabuniewicz, zaś z drugiej strony ksiądz proboszcz rybołowskiej prawosławnej parafii kanonik Joakim Leszczyński⁶. Wśród gruntów parafialnych znajdowało się ponad 4 ha, tworzących posesję parafialną, niewiele ponad 18 ha gruntów ornych oraz 5 ha łąk. Do tego prawie 9 ha stanowiły nieużytki. Większość gruntów ornych w ilości 15 *diesiatin*, w sierpniu 1922 r. było przekazanych w dzierżawę na lat siedem dla mieszkańców Ryboł: Michała Ignaciuka i Pantelejmona Omeljaniuka⁷.

W 1924 r. znowu nastąpiła zmiana w układzie terytorialnym parafii rybołowskiej. Filię Kożany dołączono do parafii zabłudowskiej, zaś do parafii rybołowskiej władze cerkiewne włączyły trzy miejscowości z byłej parafii puchłowskiej: Cieluszki, Soce i Dawidowicze. Gdy w 1928 r. utworzono etatową filię w Trześciance, te trzy ostatnie miejscowości weszły w jej skład.

W 1924 roku rybołowscy parafianie doczekali się pierwszej po wojnie wizyty arcybiskupa. Na czwarty dzień Wielkanocy (30 kwietnia) do parafii przybył biskup grodzieński i nowogródzki Aleksy⁸. Hierarcha nie zapominał o Rybołach i w latach następnych, nagradzając parafian za trudy dla dobra Cerkwi. W niespełna rok po jego wizycie, 6 marca 1925 r. wyznawcy zostali nagrodzeni arcybiskupskim błogosłowieństwem z *gramotą* za pracę przy remoncie cerkwi parafialnej w Rybołach i filialnej w Ploskach oraz złożone ofiary. Mieszkaniec wsi Wojszki Józef Wasiluk, jako opiekun cerkiewny w okresie 25 lat, również został wyróżniony takową nagrodą⁹. Parafianki Maria Szwałko i Aleksandra Martyniuk 13 września 1926 r. zostały wyróżnione arcybiskupskim błogosłowieństwem za przeprowadzenie zbiórki ofiar na remont kaplicy¹⁰. Kolejna wizyta arcybiskupska miała miejsce w Rybołach 25 maja 1927 r., kiedy to znowu przybył arcybiskup Aleksy¹¹.

W tym czasie, gdy wzrastała ofiarność parafian, w życiu cerkiewno-kanonicznym oraz politycznym zachodziły ważne zmiany. Cerkiew prawosławna w Polsce 13 listopada 1924 r. uzyskała od Patriarchatu Konstantynopolańskiego autokefalię. Ludność białoruska na Podlasiu uaktywniała się politycznie, wstępując masowo w szeregi utworzonej w 1925 r. Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady. Po

przewrocie majowym w 1926 r. władze uznały tę partię za nielegalną. Bielski starosta powiatowy 18 marca 1927 r. wydał okólnik, w którym poprzez proboszczów powiadamiał ludność o konsekwencjach karnych w przypadku przynależenia do Hromady¹².

Jednocześnie władze prowadziły politykę wspierania ruchów sektańskich, mających na celu rozbitcie cerkwi od wewnątrz. W końcu 1929 r. w rejonie Krynek zrodziła się sekta *proroka Ilii* — Eliasza Klimowicza z Grzybowszczyzny.

Niebawem sekta znalazła swych nielicznych zwolenników w parafii Ryboły. W sprawozdaniu sytuacyjnym władz państwowych znajdujemy taki oto zapis: *W dniu 14 listopada 1933 r. podczas nabożeństwa w cerkwi prawosławnej we wsi Ryboły, gdy duchowny Kadlubowski poruszył na kazaniu sprawę sekty „proroka Eliasza z Grzybowa”, kilku obecnych na nabożeństwie zwolenników tej sekty poczęło wznosić okrzyki przeciwko przemawiającemu duchownemu, zarzucając mu, że fałszywie interpretuje Pismo Święte. Awanturujący się sekciarze zostali usnięci z cerkwi przez wiernych prawosławnych. Podobne zajścia miało również miejsce w dniu 21 września w cerkwi prawosławnej we wsi Trześcianka, podczas nabożeństwa odprawianego przez duchownego Mikołaja Krukowskiego*¹³.

Rybołowski proboszcz, o. Mikołaj Krukowski, członek Komitetu misjonarskiego na powiat bielski, odnotował w *Kronice* pod rokiem 1931 incydenty wywołane przez sekciarzy. Niektóre osoby spośród *Iliców* (tak nazywano zwolenników Eliasza Klimowicza) podczas nabożeństw w wielkie święta, a także przy innych okolicznościach, przeszkadzały w trakcie służby, zamykając *carskie wrota* w ikonostasie. Doszło nawet do podpalenia obory parafialnej. Zwolennicy sekty uczęszczali na zebrania do wsi Cieluszki. Nowa wiara nie uzyskała jednak aprobaty w społeczeństwie. Przy ograniczaniu jej wpływów wydatnie wspomagała proboszcza rada parafialna. W Kaniułkach gorliwym obrońcą Prawosławia był Józef Fiedoruk.

Niewątpliwie umocnieniu parafian w wierze służyły cudowne *obnowlenja* (odnowienia) ikon, które dokonały się w przededniu pojawienia się sekty. W listopadzie 1929 r. u Jana Repnickiego z Ryboł w cudowny sposób odnowiła się ikona Zmartwychwstania Pańskiego z 8 wizerunkami świętych, a u Aleksego Ryżyńskiego z Wojszek od-

13. Arcybiskup Sawa z parafianami, 13 VII 1937 r.

nowiła się ikona Bogurodzicy, pochodząca z Athosu. Obie zostały uroczyście przekazane do cerkwi¹⁴.

W cerkwi rybołowskiej znajduje się również ikona *Pokrowy Bogurodzicy*, która była zakupiona w Poczajowie przez *Ilińców* na potrzeby ośrodka sekciarskiego w Grzybowskiem. Przekazał ją do Ryboł mieszkaniec Pawłów Cyryl Maksymiuk, któremu „bracia” z sekty nie chcieli uiszczać za nią zapłaty¹⁵.

Żywot swój sekta zakończyła przed wybuchem II wojny światowej. Po wojnie ukazało się sporo tendencyjnej literatury na jej temat. W latach dziewięćdziesiątych próbowano tą skrajność bytu białoruskiego na Białostocczyźnie rozpropagować w teatrze i kinie. Cały ten wysiłek miał na celu podważyć autorytet Cerkwi Prawosławnej¹⁶.

Jak podają *Klirowyje Wiedomosti* z 1931 roku, parafia Ryboły obejmowała następujące wsie: Ryboły — 120 domów z 767 osobami, Pawły — 110 domów i 601 osób, Kaniuki — 69 domów i 407 osób, Ploski — 112 domów i 743 osób, Wojszki 107 domów i 802 osób oraz Rzepniki — 2 domy i 19 osób. Oprócz Rzepnik wszystkie wsie

parafii rybołowskiej były jednowyznaniowe — prawosławne. Ogólnie na terenie parafii znajdowało się 520 domów zamieszkałych przez 3.339 osób. Dla porównania podajemy strukturę liczbową parafii w latach następnych:

Nazwa wsi	1931	1934	1935	1937	1938	1942
Ryboły	767	945	913	985	929	973
Pawły	601	607	574	618	576	611
Wojszki	802	709	777	732	696	723
Kaniuki	407	475	398	438	397	417
Rzepniki	19	20	20	22	21	22
Ploski	743	832	784	845	839	833
Ogółem	3.339	3.538	3.348	3.620	3.458	3.579

Rok 1936 przyniósł dla Ryboł wydarzenie tragiczne. W wielkim pożarze wsi spłonęło część domów i około 60 stodół. Wiele otuchy duchowej dla mieszkańców wniosła wizyta arcybiskupa grodzieńskiego Sawy (Sowietowa), który przebywał w parafii rybołowskiej w dniach 12-13 lipca 1937 r. Zostali wówczas nagrodzeni *blagosłowienną gramotą* ówczesny proboszcz Mikołaj Krukowski i psalmista Mikołaj Sosnowski. Natomiast chór i opiekuna cerkiewnego Grzegorza Stepaniuka uhonorowano *pochwalnym listem*. Władyka spotkał się również z liczną grupą uczniów szkoły powszechnej w Rybołach, które to spotkanie uwieczniono na pamiątkowym zdjęciu.

Na terenie parafii Ryboły istniało wówczas pięć szkół powszechnych z następującą liczbą uczniów prawosławnych: Ryboły — 168, Ploski — 159, Wojszki — 132, Pawły — 79 i Kaniuki — 69. Ogółem kształciło się 607 dzieci¹⁷.

Najliczniejsza szkoła z siedzibą w Rybołach posiadała od 1935 r. spory budynek, zbudowany z materiału siedziby byłego Zarządu Gminnego w Pasynkach. Zajęcia w szkole rybołowskiej oraz pozostałych odbywały się języku polskim. Macierzystego języka białoruskiego do oficjalnego użytku w szkole nie dopuszczano. Nawet zajęcia religii prawosławnej, zgodnie z nakazem władz oświatowych, od roku szkolnego 1934/35 duchowny miał prowadzić w języku polskim¹⁸.

14. Kler parafialny, chór cerkiewny oraz goście w czasie święta *Połozienija Ryczy (Margoraty)* 15 lipca 1937 r. Siedzą od lewej: Nina Szpilewska, Mikołaj Sosnowski — pierwszy psalmista, Halina Sosnowska, diakon (?), Tatiana Golubowska, o. Mikołaj Krukowski, Olga Aleksiejuk, o. Witalis Strokowski, Walentyna Borowska, o. Anatol Kasperski, Aleksandra Martyniuk, Teodozja Andrejuk, Maria Opalińska. Stoją od lewej: Maria Andrejuk, Irena Lewczuk, Luba Sz wajko, Dominika Bonifatiuk, Grzegorz Stepaniuk (starosta), Helena Repnicka, Teodozja Ostapczuk, Anastazja Antosiuk, Anastazja Sz wajko, Michał Calpiński, Teodor Sz wajko, Piotr Romaniuk, Arseniusz Nieswiedow (drugi psalmista), Oksencjusz Omelaniuk, Jan Daniłowicz, Wiktor Sulima, Olga Krochacz, Sawa Sosnowski

W przełomowym roku szkolnym 1939/40 uczniowie rozpoczęli naukę z ponad miesięcznym opóźnieniem. Dotychczasowi polskojęzyczni nauczyciele zostali zastąpieni rosyjskojęzycznymi i białoruskojęzycznymi, podobnie stało się z podręcznikami.

¹ *Opisanije...*, t. II, s. 121-122.

² Tamże, s. 142.

³ Tamże, s. 127.

⁴ Tamże, s. 126.

⁵ Struktura gruntów w 1869 r. wyglądała następująco: 29,87 *dies*. stanowiło siedlisko parafialne wraz z cerkwią oraz gruntami rolnymi, ciągnącymi się od szo-

sy Białystok — Bielsk Podlaski do granicy ze wsią Pawły. Kolejny, zwarty kompleks gruntów położony był przy granicy ze wsią Wojszki i wraz z terenem użytków zielonych, położonych po zachodniej stronie szosy, o potencjalnych możliwościach zabudowy liczył około 30 *dies*. Na północ od drogi Ryboły — Pawły rozciągała się enklawa gruntów rolnych i leśnych o powierzchni 22 *dies*. Ten obszar graniczył ze wsią Laszki. Nad rzeką Narwią znajdował się dział łąk o powierzchni 5 *dies*. o okresowym i trudnym systemie użytkowania. Majątek uzupełniały działka użytków zielonych przy drodze z Ryboły do Rzepnik o areale 2 *dies*. oraz półtora *diesiatiny* w uroczysku *D'iakowszczyzna*.

⁶ Tamże, s. 15

⁷ APR, *Domasznieje Usłowije* z 12 sierpnia 1922 r., k. 2.

⁸ „Więstnik Prawosławnoji Metropolii w Polsce”, 1924, nr 18/19, s. 2.

⁹ Tamże, 1925, nr 8, s. 12.

¹⁰ Tamże, 1926, nr 21/22, s. 13.

¹¹ „Wiadomości PAKP”, 1928, nr 11/12, s. 7.

¹² Archiwum Parafii w Czarnej Cerkiewnej, okólnik Starosty z 18 marca 1927r.

¹³ APwB, sygn. 70, k. 229

¹⁴ *Opisanije...*, t. I, s. 245-246.

¹⁵ Tamże, s. 243.

¹⁶ U. Pawluczuk, *Prawosławnaje siaktanctwa*, „Niwa”, 1966, nr 33; tenże, *Pa uschodniaj Sakolszczynie*, „Niwa”, 1966, nr 35; tenże, *Relihijnja sekty Bielastoczczyny*, „Niwa”, 1967, nr 29; tenże, *Razwiccio relihijnnych sektau na Bielastoczczynie*, „Niwa”, 1969, nr 13; W. Pawluczuk, *Procesy dezintegracyjne w prawosławnych społecznościach wiejskich*, [w:] „Wię Współczesna”, 1967, nr 3, s. 135-141; tenże, *Sekta grzybowska — doktryna i ideologia*, [w:] „Rocznik Białostocki”, 1969, t. 9, s. 315-333; tenże, *Kościoły i sekty — próba typologii i organizacji i grup wyznaniowych*, „Studia Socjologiczne”, 1969, nr 1, s. 225-246; tenże, *Oblicza prawosławia*, „Argumenty”, 1969, nr 24 i 25; tenże, *Światopogląd jednostki w warunkach rozpadu społeczności tradycyjnej*, Warszawa 1972, ss. 240; tenże, *Wierszalin. Reportaż o końcu świata (o sekcje grzybowskiej)*, Kraków 1974, ss. 144; T. Słobodzianek, *Prorok Ilja*, Kraków 1994; T. Słobodzianek i R. Pawłowski, *Żywot proroka Ilji. Człowiek, który miał być nowym Chrystusem*, „Polityka”, 1994, nr 23.

¹⁷ *KlirowyjeWiedomosti* 1938.

¹⁸ *Opisanije...*, t. II, s. 338.